

ŽMOGAUS TEISIŲ STEBĖJIMO INSTITUTAS
HUMAN RIGHTS MONITORING INSTITUTE

Didžioji g. 5, LT-01228, Vilnius. Tel. (5) 23 14 681 Faks. (5) 23 14 679. El. p. hrmi@hrmi.lt www.hrmi.lt

2014-06-05 Nr. IS-IX-10

Augustinui Normantui

Raimondui Šukiui

Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriams

Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga

Gedimino pr. 56, LT-01110 Vilnius

ombuds@lrs.lt; augustinas.normantas@lrs.lt; raimondas.sukys@lrs.lt

Kopija:

Editai Žiobienei

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierei

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga

Plačioji g. 10, LT-01308 Vilnius, Lietuva

vaikams@lrs.lt; edita.ziobiene@lrs.lt

Dainiui Pavalkiui

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministrui

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija

A. Volano g. 2, LT-01516 Vilnius, Lietuva

smin@smm.lt; dainius.pavalkis@smm.lt

DĖL JT KOMITETO PRIEŠ KANKINIMĄ REKOMENDACIJŲ ĮGYVENDINIMO

2014 m. gegužės 23 d. Jungtinių Tautų Komitetas prieš kankinimą (toliau – Komitetas) paskelbė preliminarį išvadą ir rekomendacijas dėl Lietuvos trečiosios periodinės ataskaitos pagal JT Konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą. Savo išvadose Komitetas išreiškė susirūpinimą dėl Lietuvoje veikiančių vaikų socializacijos centrų. Vaikų laikymas tokiose institucijose, anot Komiteto, prilygintinas administraciniam suėmimui. Išvadų vienuoliktajame paragrafe Komitetas nurodė:

11. Ikiteisminis ir administracinis suėmimas

Komitetas yra susirūpinęs [...] dėl nepilnamečių laikymo „socializacijos centruose“, prilygintino administraciniam suėmimui, bei jų uždarymo į „relaksacijos kambarius“ už drausmės pažeidimus, prilygintino kalinimui vienutėje (2, 10 ir 16 [Konvencijos] straipsniai).

Valstybė narė privalo:

[...] (b) Peržiūrėti „socializacijos centrus“, kur nepilnamečiai yra laikomi de facto administracinio suėmimo [sąlygomis] ir užtikrinti efektyvią tokių institucijų stebėseną, siekiant užkirsti kelią Konvencijos pažeidimams. [...]

Išvadų dvidešimt devintajame paragrafe Komitetas nurodė Lietuvai iki 2015 m. gegužės 23 d. pateikti papildomą informaciją dėl trijų Komiteto išvadų įgyvendinimo, tarp kurių yra ir vienuoliktoji išvada. Tai reiškia, kad iki nurodytos datos Lietuva turės pateikti informaciją kokių priemonių buvo imtasi užtikrinant socializacijos centrų stebėseną ir Konvencijos pažeidimų prevenciją juose.

1. Apie vaikų socializacijos centrus

Lietuvoje nuo 2012 metų veikia šeši socializacijos centrai, kuriuose 2012 m. sausio 1 d. duomenimis buvo ugdoma 160 vaikų. Minėti centrai yra finansuojami valstybės biudžeto lėšomis ir kuruojami LR Švietimo ir mokslo ministerijos.

Socializacijos centruose gyvena 14-18 metų vaikai, kurie gali būti sąlyginai suskirstyti į tris grupes:

- Nepilnamečiai, padarę nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus, bet kurie negali būti patraukti atsakomybėn, nes dar nėra pasiekę minimalios baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos;
- Nepilnamečiai, turintys elgesio sutrikimo problemų (bėgimas iš namų, pamokų nelankymas);
- Nepilnamečiai, įtraukti į prostituciją, ir prekybos žmonėmis aukos.

Apie 80 proc. centruose esančių vaikų (2012 m. duomenimis) turi psichoneurologinių – emocijų ir elgesio – sutrikimų. Daugiau nei 30 proc. vaikų psichiatrai yra paskyrę medikamentų.¹

Nepaisant to, kad šitie vaikai priklauso skirtingoms rizikos grupėms ir turi skirtingus poreikius, jie yra ugdomi kartu, nediferencijuojant priežiūros ir neatsižvelgiant į jų individualias situacijas. Atsižvelgiant į vaikų psichologinę būklę bei aiškų tęstinės psichologinės-psichoterapinės pagalbos bei elgesio korekcijos poreikį, taip pat į jų laikymo sąlygas, prilygstančias laisvės atėmimui, yra kvestionuotinas šitų institucijų priskyrimas bendrajai lavinimo sistemai ir jų traktavimas kaip eilinių švietimo institucijų. Akivaizdu, kad VSC tiek nėra tinkamai teikiamos paslaugos emocijų ir elgesio sutrikimų turintiems vaikams, tiek nepagrįstai sukuriamos įkalinimo įstaigos sąlygos visiems VSC laikomiems vaikams.

Pažymėtina, kad Komitetas prieš kankinimą nėra pirmasis atkreipęs dėmesį į netinkamą vaikų priežiūrą socializacijos centruose. LR Valstybės kontrolės išvados, Žmogaus teisių stebėjimo institute gauti skundai dėl šių įstaigų veiklos, bei kitų tarptautinių institucijų rekomendacijos yra apibendrinti žemiau.

2. Valstybės kontrolės ataskaita „Ar vaikų socializacijos centrų veikla yra efektyvi“

2013 m. liepos 29 d. Valstybės kontrolė paskelbė valstybinio audito ataskaitą „Ar vaikų socializacijos centrų veikla yra efektyvi“, kuria buvo siekiama įvertinti ar socializacijos centrų organizuojamos ir įgyvendinamos vaikų vidutinės priežiūros priemonės yra rezultatyvios.²

Atlikusi auditą, Valstybės kontrolė paskelbė tokias išvadas apie socializacijos centrų darbą:³

¹ Valstybės kontrolė. *Audito ataskaitą „Ar vaikų socializacijos centrų veikla yra efektyvi“*, 2013 m. liepos 29 d., www.vkontrole.lt/failas.aspx?id=3044, p. 8.

² *Ibid.*

1. Nesukuriamos pakankamos prielaidos rezultatyviai vaikų socializacijai, nes institucijos, atsakingos už vaiko vidutinės priežiūros priemones (Švietimo ir mokslo bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, teisėsaugos institucijos, savivaldybės, vaikų socializacijos centrai, vaiko tėvai/globėjai/rūpintojai), nepakankamai bendradarbiauja jas įgyvendindamos.
2. Nerenkama statistinė informacija, ar iš vaikų socializacijos centrų išėję vaikai nenusikalsta vėl ir kokios nusikaltimų tendencijos, todėl vaikų socializacijos centrų veiklos rezultatyvumas vertinamas nepakankamai ir politika formuojama neturint pakankamos informacijos.
3. Vaiko vidutinės priežiūros priemonės taikymas nepakankamai rezultatyvus, nes 2011 m. sutrumpinus vidutinės priežiūros priemonės vykdymo terminą iki 1 metų, apie 10 kartų išaugo termino pratęsimų skaičius ir padaugėjo pakartotinai sugrįžusių vaikų į socializacijos centrus skaičius.
4. Vaikams teikiama pagalba nėra pakankamai individualizuota.
5. Socializacijos centruose sudaromi skirtingi vidutinės priežiūros priemonės planai, vaikų elgesio pokyčius skirtingi darbuotojai vertina skirtingai, vaikų socializacijos centrų savivaldybių administracijų direktoriams teikiama skirtingo išsamumo vidutinės priežiūros priemonės vykdymo išvada. Neturint informacijos pateikiamos vadovaujantis bendrais kriterijais, atsakingoms institucijoms yra sudėtinga įvertinti vaiko elgesio pokyčius, taikyti priemonių veiksmingumą, planuoti tolesnį darbą su vaiku.

3. Žmogaus teisių stebėjimo institute gautų skundų dėl vaikų socializacijos centrų veiklos apibendrinimas

Primintina, kad 2013 m. aštuoni pedagogai, dirbę Vėliučionių vaikų socializacijos centre, buvo teisiami už fizinį smurtą prieš vaikus ir neteisėtą socializacijos centre gyvenusių vaikų laisvės apribojimą. Nukentėjusiais byloje pripažinti dvylika buvusių Vėliučionių vaikų socializacijos centro auklėtinių.⁴

Tais pačiais metais į Žmogaus teisių stebėjimo institutą kreipėsi vienas iš socializacijos centrų darbuotojų ir pranešė, kad viename iš centrų už drausmės pažeidimus vaikai yra laikomi taip vadinamajame „relaksacijos kambaryje“, t.y. patalpoje be langų, su čiužiniu ant grindų, dvigubomis durimis ir grotomis. Vaikų talpinimas į „relaksacijos kambarį“ nėra registruojamas ar kitaip dokumentuojamas. Centro darbuotojai nurodo vyresniems vaikams drausminti ir kontroliuoti jaunesniųjų elgesį, tuo tikslu yra naudojamas ir psichologinis bei fizinis smurtas. Pranešėjas pasidalino informacija apie darbuotojų naudojamą smurtą prieš vaikus, įtarimus seksualiniu išnaudojimu – šita informacija jau buvo perduota teisėsaugos institucijoms.

Pažymėtina, kad, pranešėjo teigimu, centre nėra skundo mechanizmo, t.y. vaikai prieš kuriuos yra naudojamas smurtas negali patys kreiptis į teisėsaugos institucijas, jie turi tą daryti per kurį nors iš centro darbuotojų. Pasitaiko atvejų, kad asmuo, kuris yra įtariamas panaudojęs smurtą, kviečiamas dalyvauti vaiko, pranešusio apie smurto atvejį, apklausoje.

4. Tarptautinių organizacijų rekomendacijos dėl vaikų laisvės apribojimo

Kaip nurodė JT Komitetas prieš kankinimą, vaikų laikymas socializacijos centruose yra prilygintinas administraciniam suėmimui, taigi ir laisvės apribojimui.

³ *Ibid.*, p. 5.

⁴ Dainius Sinkevičius, *Vėliučionių centras vaikams buvo virtęs kalėjimu: teisiami 8 pedagogai*, 2013 m. rugpjūčio 26 d., <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/veliucioniu-centras-vaikams-buvo-virtes-kalejimu-teisiami-8-pedagogai.d?id=62159947#ixzz33hULoEGG>.

4.1. Dėl nepilnamečių, padariusių nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus, bet nepasiekusių minimalios baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos, laisvės apribojimo

JT Vaiko teisių konvencijos 37(b) str. yra numatyta, kad valstybės narės privalo užtikrinti, kad „nė iš vieno vaiko neteisėtai ar savavališkai nebūtų atimta laisvė. Vaikas sulaikomas, suimamas ar įkalinamas pagal įstatymą, tik kraštutiniu atveju ir *kiek įmanoma trumpesniai laikui*“ (išskirta). Konvencijos 3(1) str. valstybėms narėms yra nustatyta pareiga „[i]mantis bet kokių vaikų liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, [užtikrinti, kad] svarbiausia - vaiko interesai.“

Tarptautiniu lygmeniu, elgesio su nepilnamečiais, pažeidusiais įstatymus, principai ir gairės yra numatytos eilėje dokumentų, įskaitant JT Gaires dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos (1990), JT Nepilnamečių justicijos minimalias taisykles (1985); JT Standartines minimalias taisykles dėl priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu (1990).

Europos Sąjungos lygmeniu, ES Komisijos komunikate COM(2011) 60 „ES vaiko teisių darbotvarkė“ yra nurodyta, kad „yra padidinta rizika, kad prieš sulaikytus ir suimtus vaikus bus panaudotas smurtas bei baudimas. [...] Vaikų laisvės apribojimas yra paskutinė priemonė, kuri gali būti taikoma trumpiausią laiką“.⁵

Daugelyje Centrinės ir Rytų Europos valstybių pastaraisiais metais vyko reformos, kuriomis buvo siekiama įgyvendinti aukščiau išdėstytus principus pertvarkant nepilnamečių administracinio suėmimo institutą. Tokiose valstybėse kaip Rumunija ar Serbija buvo sėkmingai sukurtos tokios alternatyvos nepilnamečių laisvės apribojimui, kaip bendruomeninių paslaugų tinklas, atkuriamojo teisingumo iniciatyvos, neinstitucinė priežiūra, parama ir konsultavimas, probacija.⁶

4.2. Dėl nepilnamečių, turinčių elgesio/emocijų/psichikos sutrikimų bei nepilnamečių-prekybos žmonėmis aukų, laisvės apribojimo

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad vaikų laisvės apribojimas dėl tokių priežasčių kaip elgesio ar emocijų sutrikimas, psichikos sutrikimas ar vystymosi sutrikimas, „nevaldomas“ elgesys, tapimas smurto, įskaitant prekybos žmonėmis, auka, yra nepriimtinas ir nepateisinamas.

JT Vaiko teisių komitetas pakartotinai kritikavo bet kokią vaiko laisvės apribojimo formą (įskaitant administracinį suėmimą), kai vaikas nėra padaręs nusikaltimo, bet buvo paliktas ar apleistas tėvų, patyrė smurtą, įskaitant tapimą prekybos žmonėmis auka, ar tėvai/globėjai nesuvaldo jo elgesio.⁷ Tokiais atvejais būtina užtikrinti tinkamą šių vaikų teisių apsaugą bei poreikių, įskaitant pagalbos/paslaugų gavimo, patenkinimą, bet ne riboti jų laisvę.

JT Vaiko teisių konvencijos 39 str. numato, kad valstybės narės „imsis visų reikalingų priemonių užtikrinti fizinės ir psichinės sveikatos atstatymą bei socialinę reintegraciją vaiko, tapusio auka bet kokios apleistumo, išnaudojimo ar smurto formos, kankinimo ar kitokio žiauraus, nežmoniško ar

⁵ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM(2011) 60, *An EU Child Rights Agenda*, 15 February 2011, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?jsessionid=jPyNTPzchL0KNJj6Ty1pwhM5mBRb1vn4QG2jFybM2Fz29J6QJG0!-1548291755?uri=CELEX:52011DC0060>.

⁶ UNICEF, *Lost in the Justice System: Children in Conflict with the Law in Eastern Europe and Central Asia*, May 2008, www.unicef.org/ceecis/Lost_in_the_Justice.pdf, p. 37.

⁷ Committee on the Rights of the Child, *Summary Record of the 148th meeting (1994)*, U.N. Doc. CRC/C/SR.148, paras. 34–35; Committee on the Rights of the Child, *Consideration of reports submitted by States parties to under article 44 of the Convention: Concluding Observations: Nigeria (2005)*, U.N. Doc. CRC/C/15/Add.257, para. 78(h).

žeminančio elgesio ar bausmės“. Ir ši pagalba vaikui turi būti teikiama aplinkoje, kuri puoselėja vaiko sveikatą, savigarbą bei orumą.⁸

Pabrėžtina, kad tais atvejais, kai vaikas turi elgesio ar emocijų sutrikimą, psichikos sutrikimą ar vystymosi sutrikimą, jo laisvės apribojimas, nesant nusikaltimo padarymo, taip pat prieštarauja JT Neįgaliųjų teisių konvencijai. Konvencija aiškiai nustato, kad laisvės apribojimas, paremtas negalios buvimu, prieštarauja taprtautinei žmogaus teisių teisei – jis yra diskriminuojantis savo esme ir dėl to neteisėtas.⁹ JT Vyriausiojo Žmogaus teisių komisaro biuras pažymėjo, kad neteisėtumo sąvoka taip pat apima ir atvejus, kai laisvės apribojimui pateisinti naudojami papildomi pagrindai – tokie kaip rūpinimosi asmeniu, jo gydymo ar saugumo užtikrinimo poreikis. Bet koks sprendimas apriboti vaiko laisvę (psichinės) sveikatos pagrindais turi būti priimamas griežtai laikantis JT Vaiko teisių konvencijoje bei Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių akte numatytų sąlygų, turi būti teisėtas bei negali būti savavališkas.¹⁰

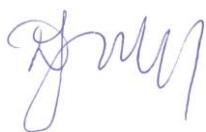
Atsižvelgdami į aukščiau išdėstytą, taip pat į JT Komiteto nurodymą iki 2015 m. gegužės 23 d. pateikti papildomą informaciją dėl rekomendacijos, susijusios su socializacijos centrų veiklos stebėseną, įgyvendinimu, bei vadovaudamiesi LR Seimo kontrolierių įstatymo 19(1) str. pagal kurį Seimo kontrolierių įstaiga yra laikoma nacionaline prevencijos institucija pagal Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą fakultatyvų protokolą,

p r a š o m e

1. Pateikti informaciją apie tai, kada LR Seimo kontrolierių įstaiga planuoja organizuoti stebėsenos vizitus į Lietuvoje veikiančius vaikų socializacijos centrus.
2. Pateikti informaciją ar LR Seimo kontrolierių įstaiga - pati ar bendradarbiaudama su kitomis Lietuvos Respublikos valstybės institucijomis - planuoja inicijuoti platesnę diskusiją dėl Lietuvoje veikiančių socializacijos centrų pertvarkos bei alternatyvių paslaugų tinklo, atitinkančių rizikos grupės vaikų poreikius, vystymo.

Pažymime, kad Žmogaus teisių stebėjimo institutas yra teikęs alternatyvią ataskaitą JT Komitetui prieš kankinimą¹¹ ir yra pasirengęs bendradarbiauti tiek vykdant stebėsenos vizitus, tiek dalyvaujant platesnėje diskusijoje. Kontaktinė informacija: tel. +37052314677 arba el. p. hrmi@hrmi.lt.

Pagarbiai,

Dovilė Šakalienė
Direktorė

⁸ United Nations Economic and Social Council Resolution 2005/20 (2005) (Guidelines on Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime).

⁹ Article 14 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities discussed in OHCHR, Dignity and Justice for Detainees Week, *Information Note No. 4: Persons with Disabilities*, http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/60UDHR/detention_infonote_4.pdf.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Alternatyvi ataskaita prieinama čia:

http://www.hrmi.lt/uploaded/Documents/CAT_Alternative%20report_20140414.pdf.